

Хюсеин МЕВСИМ (Анкарски университет, Турция)

ПЪТНИТЕ БЕЛЕЖКИ НА СЕЛИМ СЪРРЪ ТАРДЖАН ЗА СОФИЯ (1932)

THE TRAVEL NOTES ABOUT SOFIA BY
SELİM SIRRI TARCAN
(1932)

We can see that there was a revival of cultural relationships between Turkey and Bulgaria during 1930's. Many intellectuals, writers, journalists, teachers etc. were visiting the neighbouring country and sharing their impressions with the society by memoirs or travel notes. We can count as an example the visit to Sofia in 1932 of the chief inspector of the Ministry of Education Selim *Sirri Tarcan* (1874–1957), one of the founders of the Turkish Olympic Activity. He published the impressions of Turkish intellectuals in *Cumhuriyet Journal*, and he helped the Turkish readers to come to know better the Bulgarians and their lifestyles.

Key words: Sofia, Turkey, Bulgaria, Travel Notes, *Selim Sirri Tarcan*, *Cumhuriyet*.

Макар в политически план да се дефинират като „приятелство с много неизвестни” (Петров 2001: 50), в периода 1931–1933 г. в областта на културата, изкуството и учебното дело в турско-българските отношения се наблюдава едно съживяване и интензифициране. Въпросният период е белязан с чести посещения на български и турски интелектуалци, творци, журналисти, фолклорни групи, театрални и балетни трупи, спортни дейци, учители и др. в съседната страна. Показателен пример в това отношение е екскурзията на 80 български учители по история, география и изобразително изкуство през Великденската ваканция на 1932 г. в Истанбул, Бурса и Едирне, водени от авторитети като ректора на Университета проф. д-р Богдан Филов и проф. д-р Васил Златарски, като в групата участва и все още непрославият се като писателя Чудомир учител по рисуване в Казанлък Димитър Чорбаджийски. Основният мотив на българските интелектуалци за тези пътувания и посещения е желанието да се видят на място нововъведенията и преобразованията в турското общество, настъпили след установяването на републиканския режим през 1923 г., като би следвало да отчетем и магнетичното привличане на личността на основателя на Нова Турция Мустафа Кемал паша, познат като голям приятел на българския народ и радетел за турско-българска дружба и сътрудничество във всички сфери. От друга страна, главната мотивация на турските интелектуалци да посетят България е да се запознаят с преживялата драматични колизии в развитието си след Първата световна война съседна страна, с народа ѝ, с който доскоро са водили съвместен живот, да се обменя опит и др. Радващ факт

е, че в повечето случаи впечатленията от тези пътувания и посещения се отразяват под формата на дневници, пътни бележки, спомени и др. в средствата за масова информация, допринасяйки по такъв начин за всестранното опознаване на съседната страна, а днес представляват ценни източници за възкресяване на атмосферата на 30-те години на миналия век.

Сред тези посетители, отразили и споделили своите впечатления от посещенията си в България, е и Селим Съррь Тарджан¹ – известен повече като спортен деятел и водач на олимпийското движение в Турция, пребивавал в София и околностите ѝ през юни 1932 г. в качеството си на главен инспектор по физическо възпитание.

Своите впечатления от посещенията в съседната страна Тарджан публикува под заглавие “Пътни бележки” (Gezi Notları) по страниците на официоза “Джумхуриет”² в 15 броя между 22 юни и 20 август 1932 г., като към някои от фрагментите са добавени и фотографии, направени от самия автор.

Първият откъс се появява в броя от 22 юни под заглавие “Една разходка из София”. Авторът директно навлиза в темата, без да дава конкретни сведения за пътуването си (вероятно с влак от Истанбул) и целта на пребиваването в София. От длъжността, която тогава заема, не е трудно да направим извода, че той пристига в София за обмяна на опит и на място да се запознае с учебното дело (особено в училищата за деца с физически недъзи и увреждания), като не пропуска и възможността да се вгледа в начина на живот на българите, влиза в селски къщи, за да вникне в душевността и нагласата им, да улови тежненията в обществото и често си позволява да прави оценки и изводи.

Във въпросния първи фрагмент е поместена фотография на автора с българските главни инспектори на просветата и образованието пред “Александър Невски”. Той отбелязва, че в предишни години, пътувайки към Германия няколко пъти е прекарал ден-два в София, обиколил града сам, но този път домакините го развеждат – всяка сутрин го вземат с автомобил от хотел “Сплендид Палас”, в който е отседнал, и го връщат вечерта в 19 ч. По време на тези обиколки турският интелектуалец посещава катедралния храм “Александър Невски”, Етнографския музей, Археологическия музей, Университета, чието строителство е пред довършване, различни факултети, I-ва и II-ра Мъжка гимназия, III-та Девическа гимназия, Операта, театър “Ренесанс”, различни прогимназии, Природонаучния музей, Военния клуб, различни тенис-клубове, Стадиона, новия Дианабад, Халите, Банята в центъра, Пасажа на цветята, всички паметници в града и околните села – църквата и гроба на Елеонора в Бояна, Горна баня, Банкя, Летището.

Тарджан е впечатлен от всестранния подем в българското общество и решителността на българите, които сякаш искат да му кажат: “Всичко това направихме с труд и пот на челото”. *“Опознаването на един толкова скромнен, работлив и непоколебим съсед е твърде приятно задължение.”*, споделя той.

Един от следващите откъси е озаглавен “Българското гостоприемство” (25 юни, стр. 3) и ето какво четем в него: *“Обикновено за българите битува мнечко”*

нието, че са стиснати, защото открай време са свикнали да вадят хляба си с труд и пот. Въпреки тази вродена спестовност те са и по турски гостоприемни. От 5 дни домакините буквално се съревновават да ме угощават. Прекарах приятни вечери, освободени от официалност. Онази вечер заедно с трима главни инспектори, с директора на II Мъжка гимназия, с един парламентарист и съпругата му отидохме в ресторант “Балабанов”. Ястията и вината са прекрасни. Разговаряхме като отдавнашни приятели. По-възрастните знаят турски, а по-младите – малко френски, но по-добре владеят немски. Не зная дали не е случайност, но досега почти не видях красиви жени, докато мъжете са високи и стройни”.

Когато шефът на оркестъра в ресторанта разбира за присъствието на гост от Турция цяла вечер се свири алатурка музика. По време на вечерята българите говорят за успехите, които “страната на Мустафа Кемал паша” е постигнала за десет години републикански режим, хвалят президента ѝ, а турският гост отчита работливостта и постоянството на българския народ. След това една жена идва на масата му и казва, че желае да говори с госта на турски, защото е била от Добруджа и у тях вкъщи се говорело на турски, дори пожелава да изпее една турска народна песен.

“Българите и минералните им бани” – така е озаглавен следващият откъс в “Джумхуриет” (27 юни, стр. 4), в чието начало авторът си припомня думите на преподавателя си Есат паша от Военно-инженерното училище в Истанбул, изречени още през далечната 1893 г., че «във военно отношение България е една малка Германия». Тарджан се връща в миналото и от разказа му узнаваме, че през 1908 г., по време на първата си екскурзия в Европа прекарал една седмица в София, обиколил някои училища, музеи, общинския парк и видът на града му направило приятно впечатление. В годините на Първата световна война по различни поводи е посетил София, след Примирието е преминавал няколко пъти, но той отчита, че през последните 10 г. в столицата са настъпили главолumni промени. Според автора с новите си булеварди, сгради, хотели и гимназии София е придобила вид на европейски град. “Макар че излизат с празни ръце от войната, българите са работили здраво и потвърждение за това е Банкя. Много скоро Банкя ще съперничи на известните Карлсбад и Висбаден. Преди 25 г. тук имаше една куполна баня сред блатото, а сега – вили, широки булеварди, паркове”, не крие възхищението си от положителните промени Тарджан. Той не пропуска да даде и други сведения за курорта Банкя, в който от май до есента се стичат хиляди посетители, много е евтин, в най-изискания хотел нощувката е 1 лев, а храната 60 гроша, вкл. вино и бира, управлява се от един директор, двама касиери, един лекар, агроном и 14 градинари, които получават по 50 лева на ден. Турският гост прекарва в курорта 10 дни и заключава: “Българите се трудят!”

Авторът допълкова е впечатлен от благоустройството и подредеността на курортното селище, че посвещава отделен откъс за парка му. По време на всеки-

дневните си разходки из него той забелязва, че *“българските деца са много възпитани и послушни”*. Също така узнаваме, че *“край горичката има две тухлени църкви, които в неделя се посещават от селяните. Сега се строи нова църква, чиито разходи, възлизащи на 1 млн 150 хил лева, поел сам министърът на финансите. Досега мислех, че католиците са много религиозни, но виждам, че православните не им отстъпват.”*, изразява мнението си авторът.

“Това, което научих от овчаря” е озаглавил един от фрагментите си Тарджан, в който продължава да разказва за дневния си порядък в Банкя. Той е впечатлен приятно от зеленината и прекрасните вили, голяма част от които се дават под наем поради икономическата криза, която се усеща и тук. В градините изобилстват овощни дървета – череши, вишни, сливи, ябълки, бадеми, праскови. На една от тези разходки сред природата Тарджан се среща с един 71-годишен овчар, който знае и малко турски. Той му разказва за миналото на курорта и че там, където днес са баните, някога се намирал чифликът на някой си Мехмед Рашид бей, който имал син на неговите години и се казвал Мюмтаз.

Отново по време на престоя си в Банкя Тарджан забелязва как една сутрин от влака на гарата слизат около 200 ученички с раници. Това са първо- и второкурснички от Софийската девическа гимназия, които отиват на поход. Тези подробности са изложени в откъса *“Ученически походи”* (17 юли, стр. 3). Подтикнат от професионално любопитство, авторът узнава, че ученичките отиват в манастира *“Св. Мария”*, който е на 2 ч. път. От учителката по шев и кройка получава информация за обучението, срока, броя на учениците и учителския състав. Вниманието му е привлечено от облеклото на гимназистките, чиито чорапи са пришити на няколко места. Учителката отбелязва, че изрично е забранено пищното облекло и копринените чорапи, за да няма разлика в социален аспект между ученичките. Тарджан решава да се включи в похода на гимназистките, които на обяда в манастира му предлагат кашкавал, яйца и краставици.

“Сред селяните в Бояна” – така е озаглавен поместеният в броя от 2 юли фрагмент, от който разбираме, че в един неделен ден авторът тръгва с трамвай за Бояна. Пристигнал в селото, той прави следните наблюдения: *“Селяните са облекли чисти дрехи и отиват на църква. Обути са с цървули, черни калпаци и забрадки с шевици у жените. Гробът на царица Елеонора е до църквата. Молитви се четат и пред издигнатия черен камък, на който са изписани имената на загиналите в Първата световна война. Обядвах в селското кафене с шиш-кебаб, прекрасно кисело мляко, чесън и чушка, от която ми изскочиха искри от очите. След обяд селските ергени и моми играят хоро, всички селяни имат крави и овцета, селото е много чисто. Има каменно училище с три класни стаи. Учителят всяка неделя събирал тук селяните и им разказвал за почвата, дърветата, птиците, семената, за присаждане, пчеларство и др.”*

От фрагмента *“В училището за глухонеми”* узнаваме за срещата му с директора, който го информира, че то е открито преди 33 г. и досега 600 глухонеми са

получили образование в него. Гостът проявява интерес към условията за прием и таксата, за методиката на преподаване, посещава учебните занятия, интересува се от условията на работа и заплащане на учителите и др.

Тарджан не пропуска да посети и Софийския университет, чието строителство е пред довършване. В откъса “В Университета”, след посещенията на някои факултети стига до извода, че има много млади хора, които се обучават и трудно ще се осигури съответната работа за толкова випускници, като се има предвид, че немалка част от българските младежи следват в чужбина.

След този фрагмент има едно прекъсване в публикуването на “пътните бележки”, които продължават почти след един месец със “С българските интелектуалци” (18 август, стр. 5). По време на престоя си Тарджан изнася конференция в националното кино по темата за физическото възпитание и спорта. От откъса става ясно, че салонът бил препълнен, присъствали много ученици и студенти, сред които се намирал турският посланик Тевфик Кямил ефенди, както и др. членове от легацията.

По случайно съвпадение, Тарджан е поканен на Стадиона на прегледа на дружество “Юнак”. От откъса “Тържества на дружество “Юнак” разбираме, че той проследява целия им ритуал – от събирането пред катедралата “Ал. Невски” до Стадиона, където идва да ги гледа десетхилядна ентузиазизирана публика.

Специален фрагмент в пътните бележки е посветен и на проф. д-р Стефан Ватев³, с когото преди години Тарджан се запознал във влака за Германия. Той ни предоставя подробности от биографията и обществената му дейност като директор на детска клиника, посещава го у дома, когато преглежда болни и нуждаещи се от помощ социално слаби деца, за участието му в активациите на “Юнак” и др.

Бихме могли да твърдим, че финалният откъс “Още нещо за българите” притежава и обобщително значение, защото в него авторът сбито излага впечатленията си от посещенията и престоя в София и околните селища: *“Българите са трудолюбив народ с 80% селско население, силно привързани към земята; изключително любознателни, с голямо желание да учат. Земята се обработва с примитивни средства, не се използват изкуствени торове, в селата около София търговията с яйца заема важно място, курниците и оборите се поддържат чисти. 1911 г. са били изнесени 14.600 тона яйца, а през 1931 – 19.214 т. От кърпата до чорапите българинът всичко си ушива сам. В градовете учениците в началните училища са слаби и хилави, но в погледите им проличава упорство, много са любопитни към музиката. Българите обичат виното и бирата, но не прекаляват, дори в юлската жега пият боза след боза⁴. Притежават прекалена слабост към политиката, 12 партии са представени в Народното събрание. Политиката е главното занимание на чиновниците, дори студентите в Университета често препират по политически въпроси из парковете. Българите са народ, предразположен към развитие и прогрес.”*

Така завършват непретенциозните “пътни бележки” по страниците на всекидневника “Джумхуриет” на Селим Сърръ Тарджан за София, която той посещава

през 1932 г. Би било пресилено да изтъкнем, че те притежават особена художествена стойност и са проникнати от тънка авторова наблюдателност, но безспорно представляват важни свидетелства за периода на 30-те години от миналия век, за погледа на един турски интелектуалец и обществен деец към съседната страна, за перспективите на развитие, за процесите в българското общество след войната и въстанията. Тарджан повече се занимава и се интересува от видимата, битовата страна на нещата, но не можем да отречем, че понякога улавя значими детайли в начина на живот и народопсихологията на българина. Стойността на пътните бележки по моему е именно в тяхната непретенциозност и непринуденост, авторът не пише по предварително зададени схеми и нагласа, а отразява преките и непосредствените си впечатления.

БЕЛЕЖКИ

¹ Селим Сърръ Тарджан (Selim Sırtı Tarcan) е роден в Лариса (Тесалия) през 1874 г. Завършва Галатасарайския лицей и Султанското военно-инженерно училище в Истанбул. Получава уроци по гимнастика в гимназиалните си години, ръководи спортния отдел на сп. “Сервет-ю Фюнун”. С посредничеството на един от учителите си в Галатасарайския лицей се свързва с Пиер дьо Куберген, който желае Турция да стане член на Международния олимпийски комитет. След Младотурската революция и възстановяване на конституцията (1908) създава първия Национален олимпийски комитет, участва в конгресите на МОК и постъпва (1909) в Шведската кралска военна академия по физкултура и гимнастика. След завършването на въпросната академия (1911) започва да работи като преподавател по физическо възпитание. Застава начело на разтуреното по време на Първата световна война Турско олимпийско общество (1922) и го ръководи до 1930 г. Основател на бокса и волейбола в Турция, от 1924 г. до пенсионирането си в 1935 г. е главен инспектор по физкултура, един мандат – депутат във Великото национално събрание на Турция. Автор на 58 книги, 2500 статии, изнася повече от 1200 сказки по спортни теми и проблеми. Умира в 1957 г. в Истанбул.

² “Джумхуриет” (Cumhuriyet) – турски всекидневник, чийто първи брой излиза на 7 май 1924 г. в Истанбул и непоклатимо отстоява до днес народнорепубликански и лаически позиции.

³ Проф. д-р Стефан Ватев (1866–1946) е български лекар, първият български професор по педиатрия, антрополог, събирач на фолклор, редовен член на БАН от 1898 г.

⁴ В Турция боза се пие само в късната есен и зимата. (Х. М.)

ЛИТЕРАТУРА

Петров 2001: Петров, Л. България и Турция, 1931–1941, „Иврай”. С. Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran–20 Ağustos 1932, İstanbul.